

ORAȘUL SEBEȘ ÎN REPREZENTĂRI DE EPOCĂ

Trecutul unei localități poate fi cunoscut prin intermediul mărturiilor materiale și al izvoarelor scrise. Există însă și alte categorii de izvoare, cum ar fi reprezentări ale orașelor – vedute, gravuri, stampe – sau planuri întocmite de-a lungul timpului. Acestea – unele vechi de câteva secole – realizate de contemporani, ne aduc de multe ori informații precise și importante, care coroborate cu informații din alte surse (arheologie, izvoare scrise, descrieri realizate în epocă de către călători) permit reconstituirea istorică cu o mai mare acuratețe. Unele reprezentări de acest gen, însă, s-au dovedit a fi fanteziste, autorii lor reproducând din memorie, sau chiar din relatări, imagini ale unor așezări (pe care uneori, probabil, nici nu le-au văzut vreodată). Și în cazul celor realizate de autori folosind ca sursă de inspirație un model autentic – o localitate – trebuie să avem unele rezerve în interpretarea celor redată. Lucrările se doreau, înainte de toate, creații estetice și autorii nu urmăreau întotdeauna redarea cu fidelitate a ceea ce vedeau, ci surprinderea siluetei, a caracterului unei așezări, împreună cu unele elemente sau ansambluri arhitectonice importante, definitorii. Uneori tratarea liberă, din partea artistului, a unor zone sau clădiri din localitatea reprezentată era cauzată de poziția și implicit de perspectiva pe care o avea asupra acestora.

Planurile, în schimb, au un mai mare grad de exactitate, executarea lor decurgea dintr-o nevoie care impunea, din start, cât mai multă precizie, atât în măsurătorile efectuate, cât și în interpretarea și reprezentarea lor grafică.

Ni s-au păstrat câteva astfel de reprezentări ale orașului Sebeș, datând din secolele XVII, XVIII și XIX. Cea mai veche dintre ele este o gravură realizată de H. Jacob Schollenberger și a fost tipărită la Nürnberg, în anul 1666¹, în lucrarea *Das Alt- und Neu- Teutsche Dacia. Das ist: Neue Beschreibung des Landes Siebenbürgen*, scrisă de cronicarul sibian, Johann Tröster (? - 1670), rector al școlii săsești din Cincu Mare². Lucrarea este o amplă descriere geografică și etnografică a Transilvaniei, cu referiri și la trecut³. J. Tröster consideră că orașul Sebeș a fost fondat în 1150, de către coloniștii germani. Gravura lui J. Schollenberger (fig. 1), înfățișând Sebeșul, este în cea mai mare parte fantezistă⁴. Orașul, situat pe un teren plan, este reprezentat înconjurat de o fortificație de piatră, destul de solidă, de formă ovală. În dreptul a ceea ce presupunem a fi porțile de est și de vest au fost plasate două turnuri foarte înalte, nejustificat chiar, cu acoperișurile ascuțite. În imediata lor apropiere, zidul își modifică traiectoria, descriind câte un arc de cerc, de forma unei potcoave, rezultând două amenajări care ar putea sugera existența unor barbacane în dreptul porților principale. Pe lângă cele două turnuri amintite, există încă alte 14, dispuse pe întreaga lungime a zidului, în

¹ J. Tröster, *Das Alt- und Neu- Teutsche Dacia. Das ist: Neue Beschreibung des Landes Siebenbürgen*, Nürnberg, 1666.

² Gh. I. Andrieșescu, *O carte veche despre români: „Das Alt- un neu- teutsche Dacia” von J. Tröster, 1666*, în *Revista din Iași*, I, 1908, p. 98-104.

³ A. Armbruster, *Dacoromano-Saxonica*, București, 1980, p. 111.

⁴ E. Hulea, Th. Streitfeld, *Stampe din secolul XVIII privitoare la orașele Alba Iulia și Sebeș*, în *Apulum*, VI, 1967, p. 669.

exterior. Ele au dimensiuni mai mici, parter orb, etaj străpuns de câte două ferestre de tragere și sunt acoperite cu învelitori în două ape. Fortificația era întregită de un șanț, probabil inundat, dispus la exteriorul zidului. Incinta medievală a orașului Sebeș s-a conservat destul de bine și este relativ bine cunoscută, grație și unor descrieri, ca cea realizată în anul 1785 de Georg Marienburger (1751-1827)⁵, în lucrarea *Topographie der Stadt Mühlbach*⁶. Ea nu a avut niciodată forma celei din gravură și nici un număr atât de mare de turnuri. În schimb, în dreptul porților de est și de vest, fortificația orașului a avut două barbacane, de forma unor potcoave alungite, construite, se pare, în secolul al XVII-lea⁷. În interiorul incintei se disting două ulițe largi, amintind de cele ale Sebeșului, și câteva fronturi stradale, alcătuite din case lipite unele de altele și cu câte un mic pinion triunghiular, între apele învelitorilor⁸. Dar orice asemănare cu realitatea se oprește aici. În zona centrală sunt două biserici, de dimensiuni relativ apropiate. Biserica parohială, după cum se cunoaște, are dimensiuni cu mult mai mari decât cea a bisericii fostului convent dominican, desființat de aproape un secol, după adoptarea de către sașii ardeleni a luteranismului. Și amplasamentele celor două biserici din gravură sunt diferite de cele reale. Există construcții, unele de mari dimensiuni chiar, în zona în care trebuia să se afle Piața Mare și unde nu au existat clădiri niciodată. Fantezist este chiar și peisajul folosit ca fundal⁹. Singura legătură între gravură și orașul Sebeș este numele acestuia – *Millenbach* – care apare scris în partea superioară a imaginii. De altfel, în secolul al XVIII-lea, Johann Seivert scria, referindu-se la gravurile realizate de Schollenberger, reproduse în lucrarea lui J. Tröster, că nici un sibian nu și-ar putea recunoaște orașul din imaginea care ar trebui să prezinte Sibiul¹⁰. Această afirmație este adevărată și în cazul gravurii în care este reprezentat orașul Sebeș.

Chiar fantezistă, imaginea ridică câteva semne de întrebare referitoare la momentul în care autorul a văzut Sebeșul, în cazul în care acest lucru a avut loc. În descrierea pe care o face în anul 1656, Conrad Iacob Hiltebrandt amintește că orașul „[...] are case bine clădite [...]”¹¹. Mare parte din ele erau construite din piatră sau cărămidă. În anul 1661, orașul Sebeș a fost cucerit și distrus de turci și „[...] nu a mai rămas nimic, decât biserica, școala și o parte din casa parohială [...]” neatinse de flăcări¹². Având în vedere faptul că lucrarea în care a fost tipărită gravura a apărut în anul 1666, autorul trebuie să fi văzut orașul înainte de distrugerea lui de către turci. Este puțin probabil ca localitatea să fi avut asemenea resurse încât să se refacă într-un interval de timp așa scurt, după o distrugere ca cea din 1661.

⁵ Rector al Gimnaziului evanghelic din Sebeș și jude regal al orașului.

⁶ G. Marienburger, *Topographie der Stadt Mühlbach*, în *Hermannstädter Zeitung*, Hermannstadt, Erster Jahrgang, 1785, nr. 28-39.

⁷ Gh. Anghel, *Fortificații medievale de piatră din secolele XIII-XVI*, Cluj-Napoca, 1986, p. 166.

⁸ P. Niedermaier, *Siebenbürgische Städte*, București, 1979, p. 184-185.

⁹ E. Hulea, Th. Streitfeld, *op. cit.*, p. 669, nota 24.

¹⁰ M. Fleischer, *Eine bisher unbekannter Stadtplan von Mühlbach vom Jahre 1769*, în *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, Köln-Wien, 1983, 6, Heft 2, p. 130.

¹¹ *Călători străini despre țările române* (în continuare, *Călători*), vol. IV, București, 1972, p. 576-577.

¹² A. Amlacher, *Zur Geschichte der zweiten Zerstörung Mühlbach durch die Türken im Jahre 1661*, în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 9, 1886, p. 6.

Cea de a doua imagine pe care o luăm în discuție este o vedută realizată de I.I. Haas în anul 1736. Acuarela originală are dimensiunile de 58 x 27 cm și reprezintă o vedere de ansamblu a Sebeșului¹³. Orașul este văzut dinspre nord-est, de pe o mică ridicătură, naturală, numită „Gorgan”. În compoziția vedutei, două sunt elementele cele mai importante care rămân în atenția privitorului: silueta masivă a bisericii parohiale, situată în centrul localității, și zidul de incintă care înconjoară orașul, împreună cu turnurile sale (fig. 2). Sunt reprezentate opt turnuri: turnul poligonal, în colțul de nord-est, turnul porții de nord, Turnul Cizmarilor, din colțul de nord-vest, Turnul Croitorilor sau al Studentului, în colțul de sud-est și alte patru turnuri, unele dispărute între timp, despre care nu se cunoaște decât faptul că ele făceau parte din ansamblul Porții de Sus a cetății, dinspre Sibiu, dispuse la extremitățile și pe zidul barbacanei care întărea această poartă¹⁴. Din reprezentare s-ar putea înțelege, în mod eronat, că latura de est a fortificației ar fi fost mai lată decât cea de nord sau de sud. Această impresie este dată de reprezentarea de către autor, atât a zidului propriu-zis, cât și a barbacanei din partea de est a incintei.

În centrul compoziției este dispusă biserica parohială, redată în configurația ei caracteristică: corul gotic, înalt, corpul bazilical, scund și o clopotniță înaltă și masivă, având fleșa înconjurată de patru turnulețe. Aceasta este probabil singura imagine a corului bisericii dinainte de restaurarea de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când, în anul 1798, galeria de piatră care înconjura corul în partea superioară a fost demontată¹⁵. E adevărat că pe această reproducere¹⁶ imaginea galeriei abia poate fi intuită, dar cu siguranță pe veduta originală ea se distinge cu mai mare acuratețe. În imediata vecinătate a bisericii este reprezentată o clădire, cea mai mare dintre cele civile, vechea primărie a orașului, demolată la sfârșitul secolului al XIX-lea (1880) și înlocuită cu una nouă (1909). Se disting și fronturile stradale corespunzând Sicularumgasse și Jacobigasse, iar în apropierea turnului octogonal trebuia să fie ruina vechiului convent dominican, care a fost refăcut în timpul împărătesei Maria Terezia¹⁷. În exteriorul incintei este reprezentată o biserică, în mijlocul suburbiei românești, cu altarul orientat spre nord (în realitate, altarul acesteia este dispus spre răsărit). Biserica a fost construită la sfârșitul secolului al XVII-lea sau la începutul celui următor, în cimitirul românesc¹⁸, iar din ea, în prezent, se mai păstrează doar absida, transformată în criptă. Înspre est se văd câteva case, în zona numită *Gusu*, iar partea de nord este pustie; aici se vor așeza câțiva ani mai târziu primele grupuri de emigranți proveniți din sud-vestul Germaniei (Durlach – Hanau)¹⁹.

Există mai multe neconcordanțe între unele detalii ale vedutei și realitate, multe dintre ele explicabile prin poziția pe care a ocupat-o autorul și de cât de mult putea cuprinde acesta cu privirea din întinderea orașului.

¹³ E. Hulea, Th. Streitfeld, *op. cit.*, p. 669.

¹⁴ Gh. Anghel, *op. cit.*, p. 162.

¹⁵ A. Amlacher, *Zur Baugeschichte der evangelischen Pfarrkirche in Mühlbach*, în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 27, nr. 6-7, 1904, p. 76-78.

¹⁶ După Borbély A., *Erdélyi városok képes könyve 1736-ból*, în *Erdélyi Múzeum*, vol. 38, fasc. II/1943, fig. 15.

¹⁷ E. Hulea, Th. Streitfeld, *op. cit.*, p. 671.

¹⁸ N. Dănilă, *Vechea biserică greco-catolică din Sebeș*, în *Verbum. Revista catolică*, V, 1995, p. 320-321.

¹⁹ Th. Streitfeld, *Durlachisch – Hanauisches aus Mühlbach*, București, 1984, 96 p.

O altă reprezentare a Sebeșului este o vedută, datând din 1863, care îl are ca autor pe Ludwig Rohbok²⁰. Este vorba de o vedere de ansamblu a orașului, dinspre sud-est (fig. 3). Datorită poziției pe care autorul a ocupat-o și faptului că Sebeșul este situat pe un teren plan, puține dintre clădirile orașului sunt vizibile. Imaginea este dominată de acoperișurile clădirilor civile, dintre care se înalță biserica evanghelică și biserica conventului franciscan, cu fațada articulată de contraforturi. Incinta orașului este puțin vizibilă, cu excepția unor mici porțiuni ale laturii de sud și a Turnului Croitorilor sau Studentului, reprezentat fără învelitoare. În afara incintei sunt reprezentate cele două biserici românești: greco-catolică, terminată în 1818²¹, și cea ortodoxă, terminată în 1824²². Desenul este mult schematizat și nu este bogat în detalii.

Amplasarea Sebeșului într-o vale largă și pe un teren plan a creat neajunsuri și artiștilor care cu mare greutate puteau găsi un loc de unde să aibă o asemenea vedere asupra orașului, astfel încât imaginea lui să fie mai mult decât o fâșie îngustă și puțin clară sau să nu fie dominată de acoperișurile caselor. Acest dezavantaj a fost într-o mică măsură compensat prin câteva acuarele din secolele XIX și XX, în care autorii au surprins unele ansambluri arhitecturale definitorii pentru orașul Sebeș.

Una dintre aceste imagini este o acuarelă semnată de Rudolf Pühringer, în anul 1937, în care este reprodusă o vedere din anul 1820, o panoramă a Pieței Mari, mărginită la sud de un scurt front stradal, dezvoltat de-a lungul Petrigasse (fig. 4). Lucrarea este importantă deoarece ne demonstrează că imobilele din această parte a orașului nu au suferit decât transformări neînsemnate, care țin de decorul de fațadă, și de asemenea se pot identifica și culorile în care au fost zugrăvite casele la începutul secolului al XIX-lea. A suferit transformări importante doar clădirea mai înaltă, din dreapta imaginii. În anul 1820 era sediul garnizoanei orașului, iar în 1861 a fost cumpărată de către exploratorul și colecționarul Franz Binder²³, care a renovat-o. A fost înzestrată cu o nouă fațadă, de manieră eclectică²⁴. Din aceeași imagine se observă că pe arealul pieței nu au existat construcții și nici alte amenajări urbanistice, ca și absența completă a vegetației. Șanțul inundat care străbate principalele străzi ale orașului este de asemenea reprezentat, traversat, din loc în loc, de mici podețe din lemn. Compoziția este întregită și înviorată de prezența unor personaje. Două căruțe lângă care stau de vorbă câțiva țărani, un bărbat și o femeie măturând și câțiva orașeni plimbându-se apar reprezentați în arealul pieței, iar în fața caselor un hornar, câțiva comercianți și un soldat. În subsolul imaginii, autorul prezintă numele proprietarilor imobilelor reprezentate, din 1820 până în 1937, când a realizat acuarela.

Nu cunoaștem numele autorului și nici anul în care a fost realizată lucrarea următoare (fig. 5). Este o reprezentare a bisericii evanghelice, văzută dinspre sud-est.

²⁰ Sebeș. *Atlas istoric al orașelor din România*, vol. III, fascicula 2, București, 2004, p. XI.

²¹ Gh. Fleșer, *Un monument de arhitectură aparținând barocului târziu la Sebeș*, în *Apulum*, XVIII, 1980, p. 271-276.

²² S. Stanca, *Biserica ortodoxă din Sebeș*, Cluj, 1928, p. 7.

²³ D.O. Dan, Iulia Ramona Dan, *Casa Franz Binder din Sebeș*, în *Patrimonium Apulense*, II, 2002, p. 262-263.

²⁴ C. Anghel, *Centrul istoric al orașului Sebeș: arhitectura civilă (laică)*, în *Patrimonium Apulense*, I, 2001, p. 194-195.

Datorită unghiului din care a fost văzută biserica, se disting doar corul gotic și clopotnița cu acoperișul din țigle smălțuite, înconjurat de cele patru turnulețe. Sunt redată cu acuratețe o serie de detalii, în general cunoscute. În partea de sud a bisericii se poate observa partea superioară și acoperișul capelei Sf. Iacob. Pe partea stângă a imaginii se remarcă aliniamentul frontului stradal corespunzător Petrigasse și silueta unor case, adosate laturii sudice a incintei bisericii, demolate în a doua jumătate a secolului trecut. Partea inferioară a corului este parțial mascată de o altă clădire, Hala Breslelor, în fața căreia sunt așezate tarabe. Piața este destul de aglomerată, fiind probabil zi de târg.

În încheiere, vom lua în discuție un plan al Sebeșului datând din anul 1769, al cărui autor nu este cunoscut, și care, până în prezent, este cea mai veche reprezentare a orașului de acest gen (fig. 6)²⁵. Harta este alcătuită din mai multe file color și cuprinde întregul teritoriu al Scaunului Sebeș, ea păstrându-se în Arhiva de Război de la Viena²⁶. Planul orașului a adus o serie de precizări în unele aspecte puțin cunoscute până la descoperirea lui. Importante sunt detaliile observate în dreptul porților de est și vest ale fortificației orașului, și anume barbacanele cu toate amenajările sale defensive suplimentare. Se disting cu claritate forma și elementele care intrau în alcătuirea fortificației bisericii, cunoscute parțial dintr-o descriere realizată de istoricul Ferdinand Baumann, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea²⁷. De asemenea, se văd „suburbiile” orașului: cea românească – Suseni (Hochstadt), situată în stânga râului Sebeș, de-a lungul acestuia; micul cartier al „Grecilor”, situat între suburbia românească și orașul dintre ziduri, între râu și Canalul Morii, și suburbia emigranților din Durlach, sud-vestul Germaniei, stabiliți aici în anul 1749, la intersecția drumurilor spre Alba Iulia și Daia, și unde, în anul 1770, se vor stabili alți emigranți veniți din Hanau²⁸. Acest nou cartier și cel al românilor erau separate de Canalul Morii și râul Sebeș. Noii veniți erau separați și de sași, prin intermediul unor grădini și al zidului cetății. În partea de sud a orașului dintre ziduri, terenul era neocupat, iar în partea de est, în continuarea Jacobigasse și Siculorumgasse, existau câteva construcții.

Reproducerile prezentate, cu excepția celei datând din anul 1666, fantezistă, reflectă cu relativă acuratețe imaginea orașului Sebeș. Vedutele care prezintă orașul în ansamblu sau detalii oferă informații importante despre unele monumente ca: biserica evanghelică, biserica conventului franciscan, fortificația bisericii și fortificația orașului. Nu sunt omise nici bisericile românești – ortodoxă și greco-catolică. De asemenea, planul din 1769 ne prezintă morfologia orașului, cu suburbiile sale, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

CĂLIN ANGHEL

²⁵ M. Fleischer, *op. cit.*, p. 129-136.

²⁶ *Ibidem*, p. 132.

²⁷ F. Baumann, *Zur Geschichte von Mühlbach*, în *Programm des evangelischen Unter-Gymnasium A.B. in Mühlbach*, 1882, p. 1-76.

²⁸ Th. Streitfeld, *op. cit.*, p. 5.

SEBEŞ TOWN IN EPOCH REPRESENTATIONS

Summary

The past history of a town can be known from written documents, but also from pictorial representations such as paintings, engravings or maps. Some of these may date several centuries back and, as they are made by contemporaries, can provide important and accurate information which, corroborated by other sources, allows for faithful historical reconstruction. In the present paper we will describe several pictorial representations of Sebeş made between the 17th and the 19th centuries.

The oldest pictorial representation of Sebeş known so far is an etching by H. Jacob Schollenberger which was printed in Nürnberg in 1666 in a book by J. Tröster: *Das Alt – und neue – Teutsche Dacia, das ist Neu Beschreibung des Landes Siebenbürgen*. The representation is hardly realistic, although one can recognize some aspects from reality: the gates of the town and the East-West orientation of the two main streets of Sebeş. However, all the other buildings are entirely a work of imagination: the churches, the fortress and the private houses have nothing to do with an accurate description of the town. On the contrary, J. J. Haans' pictorial representation (1736) gives a fairly faithful description of Sebeş in the first half of the 18th century. The town is regarded from North-East and in the forefront one can see the Evangelic church and the eastern side of the fortress. This is the only image available in which the upper side of the church choir can be seen (during a "restoration" at the end of the 18th century (1789-1798) it was to be replaced by a massive cornice made of stone). In the same pictorial representation, one can see the eastern gate, the towers of the inner town and the church nearby the cemetery from the Romanian suburb.

Ludwig Rohbok's painting (1863) is not so rich in details as the one already described. The artist did not choose an appropriate point of view and did not have a satisfactory perspective on the town. Consequently, a large part of the representation consists of the roofs of public buildings, among which the Evangelic and Franciscan churches are easily noticeable. Two of the three Romanian churches which existed at the time, can also be seen in the painting: the Greek-Catholic church (1818) and the Orthodox church (1824). R. Pühringer's watercolour (1937) – which reproduces an image from 1820 – describes a part of the main street which leads to the Town Square, along Petrigasse. One can notice that the buildings have undergone little or no transformation, with the exception of the old town garrison which was bought by F. Binder in the middle of the 19th century and later changed beyond recognition. Another watercolour by an unknown artist describes the Old Town Square on a fair day during the 19th century. The most conspicuous building is the Evangelical church, but in general the image is rather poor in details.

The map of Sebeş (1769) (from the War Archives in Vienna) allows the clarification of important aspects which put an end to the controversy about the church's battlements and the position of the gates of the town. The map gives a clear image of the town, with an accurate positioning of the Romanian neighbourhood as well as that of the Durlachers, towards the crossroads of the roads leading to Alba Iulia and Daia.

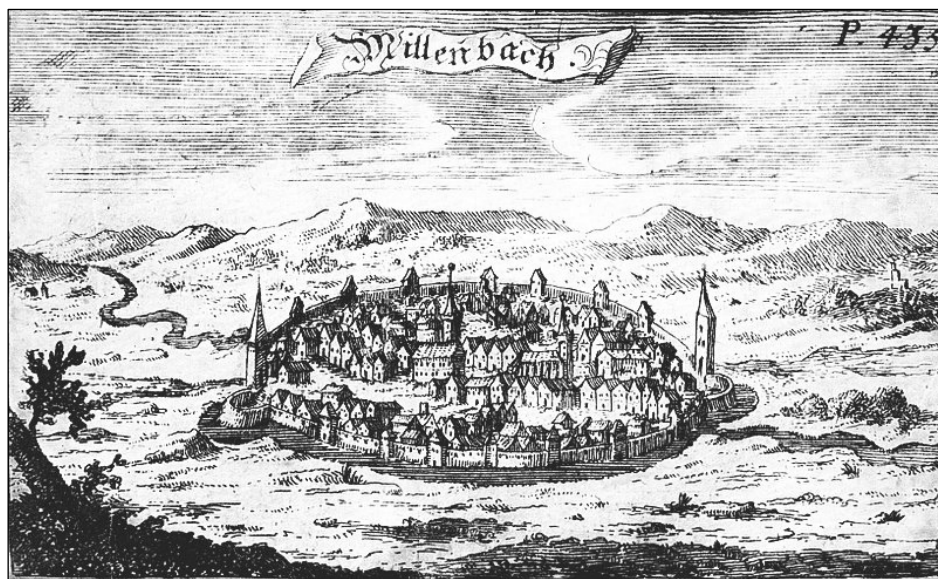

Fig. 1. Orașul Sebeș în secolul al XVII-lea – gravură de J. Schollenberger (în J. Tröster, *Das Alt- und Neu- Teutsche Dacia. Das ist: Neue Beschreibung des Landes Siebenbürgen*, Nürnberg, 1666).

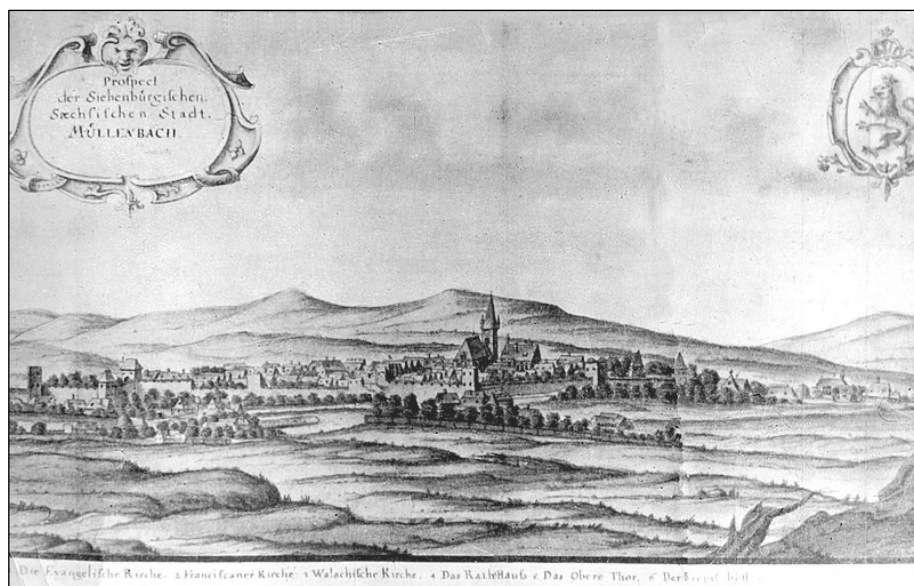

Fig. 2. Orașul Sebeș în anul 1736, vedută de I.I. Haas (Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș, *Fototeca*, nr. inv. 695).

Fig. 3. Orașul Sebeș, vedere de ansamblu, de L. Rohbok, 1863.

Fig. 4. Piața Mare a orașului Sebeș în anul 1820, acuarelă de R. Pühringer, 1937.

Fig. 5. Piața Mare a orașului Sebeș— autor necunoscut

Fig. 6. Plan al orașului Sebeș, 1769 (M. Fleischer, *Eine bisher unbekannter Stadtplan von Mühlbach vom Jahre 1769*, în *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, IV Folge, Köln-Wien, 1983, p. 136).